

»Løgn og latin« i danske plantenavne

Bygger vor botaniske navnepraksis delvis på vilkårligheder og misforståelser?

Are our botanical registered vernacular names partly based on arbitrariness and misunderstanding?

Af Johan Lange

Keywords: danish plantnames, vernacular names, nomenclature, artificial plantnames

Under de skolemedicinske lærdes sikkert velmenende arbejde med plantedrogerne og deres nomenklatur, og senere da 17-1800-tallets botanikere med deres betydelig bedre forudsætninger »normaliserede« vore danske plantenavne og etablerede en klar ortografisk og indholdsmæssig forskel på *galdebær* og *galnebær*, på *snerre* og *snerle* osv., foretoges der visse fra botanisk synspunkt tilgivelige, ja nødvendige overgreb på vort fra fædrene nedarvede navneværk. Om lidt af dette forløb og den spænding og de problemer, det indebærer, handler det følgende.

Så godt som alle virkelig gamle plantenavne, fx til træer og kornsorter, indogermanske som *røn*, *birk*, *fyr* og *rug*, fællesgermanske som *bøg*, *elm*, *asp*, *ask* og *hvede* er, hvad tilhørighed angår, fuldstændig sikre overalt, hvor de og deres tilsvarende former træffes rundt omkring i den germansk-nordiske del af Europa. Når danskerne taler om *birk*, svenskerne om *björk*, nordmænd om *bjerk*, englændere om *birch*, tyskere om *birke* osv, er der ingen tvivl om, hvad der menes, nemlig en eller anden art til slægten **Betula**, hvoraf de fleste har en karakteristisk hvid bark på stammen, idet ordet i alle sine former må gå tilbage til en indogermansk stamme med betydningen *skinne*, *stråle*, jf ældredansk *bjært*, 'blank', 'skinnende' og græsk *phorkós*, 'hvid'. Tilsvarende er dansk *hvede*, svensk *vete*, norsk *hvete* og *kveite*, engelsk *wheat*, tysk *weizen*, gotisk *hwaiteis* helt klart en bestemt plante til slægten **Triticum**. Ordet menes at være beslægtet med farvebetegnelsen hvid med henblik på det hvide mel og brød.

Når det drejer sig om andre planter, af hvis eksistens man i sin tid ikke var helt så afhængig som af de livsvigtige træsorter og kornarter, er mange gamle og nogle yngre navne ikke altid bundet så klart og skarpt afgrænset til én botanisk planteslægt eller art. Man har fra den ældste tid og til vore

dage benyttet sig af mere løse betegnelser, fællesnavne der sigter til en egenskab, der er fælles for et par eller en kortere eller længere række af planter:

Mange vidt forskellige vedplanter med torne hedder *torn* eller *tjørn*. Bestemmende forled er så senere tilføjet, således i *hvidtorn* (ell. *-tjørn*), *vrietorn*, *bukketorn*, *havtorn*, *kristtorn*, mens urteagtige planter med tornede blade ofte hedder *tidsel*: *strandtidsel* (**Eryngium**, mandstro), *svinetidsel* og *skørtidsel* (**Sonchus**, svinemælk), *kardetidsel* (**Dipsacus**, kardebolle).

Bakketidsel (**Carlina**), *marietidsel* (**Silybum**) og *bladhovedtidsel* (**Cirsium**), der alle ligesom **Carduus** hører til én bestemt kurvblomst-gruppe sammen med artiskok m.fl., er af botanikerne blevet accepteret som *tidsel*-slægter og kaldes derfor i floraerne allesammen *tidsel* med de forskellige artsnavne foran: *kruset tidsel*, *horsetidsel*, *agertidsel* osv. Efter ældre botanikeres mening var det uheldigt, at flere for dem klart forskellige planteslægter havde samme slægtsnavn, derfor prøvede man en overgang (forgæves) at indføre slægtsnavnet *bladhoved* om **Cirsium**.

Dette er altsammen velkendt og ganske banalt. Nok så interessant er den navneforbistring eller –manipulation, der er sket for længe siden, nemlig dels i vore gamle skolemedicinske lægebøger, dels i den gryende fagbotaniks dage, men især i noget senere botanikeres æra.

For at tage det sidste først kan nævnes fællesnavnet *galbær* eller *gallebær* eller *galenbær* (*galnebær*) for en lang række giftige eller i det mindste uspiselige bær. Det var vistnok en udbredt idé, at man blev gal (*galen*) dvs. afsindig, i hvert fald for en periode, af at spise dem, en forestilling der svarer til den jævne mediterrane befolknings tanker om giftige bær, som fx alrune-bær. »If you eat them, you will be foolish«, siger drenge i Israel til turisten.

Kongelig botaniker Peder Kylling anfører i 1688 i sin *Viridarium Danicum* dels *hundebær* og *valsk roe* dels *gallebær* om (enbo) galdebær (**Bryonia alba**); og i 1648 anføres det sidste i formen *galbær* om **Atropa belladonna** af topografen og bogudgiveren Jens Lauritzson Wolff i hans *Diarium*. Netop disse to plantearter er af senere botanikere blevet udnævnt til mere officielt at skulle hedde henholdsvis *galdebær* og *galnebær*, det første sandsynligvis med delvis sigte på de galdegrønne, til sidst dog snarere sorte frugter (bær) hos den enbo art. I 18-1900-tallet er *gal(le)bær* og *galnebær* blevet noteret af og til som navn til natskyggearter, druemunke, dunet gedeblad, bukketorn, hæg, tørst, vrietorn, ja også til så uskyldige bærsorter som almindelig røn og fruebær. Men *galbær* som et primært kun nedsættende navn til giftige bær er ikke meget kendt mere. Det har især botanikere sørget for; og indrømmes må det, at det har skabt tiltrængt klarhed – midt i vilkårligheden.

Et ejendommeligt navn er *mandstro* med sideformen *mandshjælp*; det tyske ophavsnavn lyder *männertreu*, *mannstreu*. I Danmark er navnet mest knyttet til den eneste nu her i landet vildtvoksende art strand-mandstro, strandtidsel; men de dyrkede *Eryngium*-arter har naturligvis også fået heftet navnet på sig med foranstillede artsnavne. Vi har som antydning af navnet fra Tyskland, hvor der er en rig tradition om plantens (rodens) anvendelse som potens-befordrende middel, hvilket navnet sigter til; og det gælder vistnok ganske særlig den dernede ret almindelige *Eryngium campestre*, bjerg-mandstro, som i perioder har optrådt vildtvoksende i Danmark.

Om bjerg-mandstro bruger Simon Paulli foruden de ovenfor nævnte betegnelser *mandstro* og *mandshjælp* også navnene *standhart*, *stathart* og *stendel*, der er blevet brugt først og fremmest om *Orchis*-arter. Det er alle tre endnu stærkere seksuelt-orienterede navne, der hentyder til udtrækkets virkning på penis' evne til at »stå hårdt«.

Gennemgår man nu det nordiske og mellem- til vesteuropæiske navneværk, er det forbløffende, så stor en rolle det må have spillet at kunne ty til et eller andet (fiktivt) middel, når det kneb med potensen. Bedst kendt i så henseende er brugen af en række *Orchis*- og andre orkide-arter i Norden, hos hvilke de testikellignende rodknolde og den ranke røde blomsterstand har befordret troen på knoldenes eller rettere den unge, lyse knolds fysiologiske virkning. Det viser traditioner knyttet til navnene *giljeurt* (af *gilje*, 'bejle'), norsk *hugvendel* ('middel til at vende den tilbedtes hu'), no. *elskugras*, jf. også det førinnæiske *satyrium*, efter satyr, betegnelsen på en seksuelt stemt skovdæmon.

Tyreurt, bedre kendt som månerude, er blevet brugt til tyre for at gøre dem mere aktive. *Hjortespring*, *hortebrunst* og *løbekugler* er navne til svampen *Elaphomyces*, der har været tillagt afrodisiakiske kræfter, også over for mennesker; navnenes betydning er helt klar.

Når man samtidig betænker, hvor meget visse mænd i mere eller mindre primitive folkeslag sætter og har sat ind på at skaffe sig (eller deres kunder) potens-øgende medicin, fx fra næsehorns horn, så meget at næsehornet i perioder har været truet med udryddelse på grund af (nu ulovlig) jagt på dyret, så kan det ikke undre at et tilsvarende behov har været levende herhjemme, i hvert fald tidligere i visse kredse.

Vor hjemlige mandstro-art synes ikke at have været betragtet for potens-fremmende. Men det nævnte meget talende navn *mandstro*, det helt tilsvarende tyske *männertreu*, *mannstreu* og et lignende norsk navn, nemlig *mennskjærleik* har alle været brugt om en hel anden plante, nemlig *Veronica chamaedrys*, tveskægget ærenpris, der tilhører en slægt med flere medicin-ydende arter, *Veronica officinalis*, *V. beccabunga* o.fl. Den både i Tyskland, Sverige og Danmark udbredte forklaring, der går ud på at

ærenpris-navnet *mandstro* må skyldes den hurtigt affaldende blå krone hos ærenpris, »fordi også mandens troskab er flygtig«, skal naturligvis ikke tages for andet end en vits, uacceptabel som seriøs tydning, alene af den grund at den jo ikke kan bruges i forbindelse med *Eryngium*, der ikke har affaldende kroner.

Traditionen om tveskægget ærenpris' mulige kønsdriftfremmende virkning synes at være gået tabt; men vi har flere særdeles gode belæg på navnet *mandstro*'s tilknytning til denne lille beskedne plante. Og så kan man endda befrygte at det fra Tyskland her i landet vidt udbredte *Eryngium*-navn har bevirket at meddelelser om et enslydende *Veronica*-navn er blevet afvist som værende en misforståelse. Vi må være glade for de ret få sikre belæg vi har, nemlig dels fra Midtjylland, dels fra Fyn (Langesø), dels fra Møn. Navnet er altså flere gange hentet mere eller mindre direkte fra folkesproget, mens det samme navn, når det er knyttet til *Eryngium maritimum*, kun kendes fra bøger (der ofte skriver af efter hinanden).

Knyttet til *Eryngium campestre* er der derimod intet at indvende mod navnet og den dermed samhørende tradition; den er alt for godt bevidnet til at kunne drages i tvivl. Men artsparret *Veronica chamaedrys* – *Eryngium (maritimum)* er et andet eksempel på vilkårligheden i vor navnepraksis.

Snerre er nu klart knyttet til slægten *Galium*, mens det afledte ord *snerle* (-*snerrel*) er *Convolvulus* og *Calystegia* (samt sekundært *Ipomoea*, *tragt-snerle* m. fl.) De mere eller mindre dialektale former *snerrel*, *snelle*, *snæle(r)* er blevet brugt lige hyppigt om *Galium aparine* og *Convolvulus* – *Calystegia*. Ordene er beslægtet med *snare* og sigter til at en af *Galium*-arterne, nemlig *burresnerre* og de slyngende stængler hos *snerlerne* danner snarer, dvs. let hænger fast i mark- og haveredskaber og hilder sig omkring benene, når man bevæger sig igennem en bevoksning. Særlig slem er *burresnerre*, takket være dens små hagekrummede børster næsten overalt, ligesom frugterne løsrives og hager sig fast i alt. Det er rimeligt at antage at de nævnte planter er blevet sammenlignet med snarer; men det må pointeres at *snare* og nærstående ord kan have betegnet enhver filtrende genstand (bevoksning, organ) der ikke behøver at have slynge- eller snareform: Norsk og svensk *snår* betyder således 'tæt krat'. Ordgruppen har altså oprindeligt haft en almen og vid betydning, derefter har det betegnet en række plantearter med hildende stængler. Men med botanikernes virke er der så senere skelnet skarpt mellem på den ene side en bestemt *snerre*-art (senere dem alle, skønt de ikke havde (har) hildende stængler) og på den anden side en lille række *snerle*-arter og -slægter. En kun ubetydeligt afvigende sideform (en l-udvidelse) har hjulpet botanikerne til navnemæssigt at opretholde skellet mellem to planteslægter, og valget er truffet helt vilkårligt.

Mælde (melde, mjel(d)) er nu begrænset til botanisk at omfatte arter af slægten **Atriplex**, men oprindeligt er navnet blevet brugt som fællesbetegnelse for en lille række melde urter, således den nævnte **Atriplex**, den sjældne **Blitum**, jordbærmelde eller jordbærspinat, og især slægten **Chenopodium**, gåsefod, først og fremmest den yderst almindelige *C. album*, hvidmelet gåsefod. Endelig er det også blevet knyttet til et par rakletræer,

Blitum foliosum (*B. virgatum*), Jordbærspinat, Petrine M. Lange 1901

hos hvilke noget andet, nemlig det melagtige pollen har været noget særlig påfaldende ved planterne, nemlig hassel og bøg, (hos denne sidste måske særlig de affaldende hanblomsterstande, der kan ligge i et tykt lag under de nyudsprungne træer). Hos de to »primære« mælde-slægter **Atriplex** og **Chenopodium** forårsages den meledede karakter af de såkaldte blærehår, der er korte leddede papillignende hår, hvis led let falder fra hinanden. Hårene er ejendommelige ved at optræde som vandreservoir for planten, idet leddene om natten og i fugtige perioder fyldes med vand og bliver kuglerunde, hvorefter dette vand i de tørre timer eller perioder trækkes ind i plantens bladvæv. Når man gnider let på bladene, særlig de yngste, hvor de skøre hår endnu er i behold, vil de mange mikroskopiske kuglerunde led føles og ses som et tyndt melet lag på bladet og mellem fingerspidserne. *Meld(e)* (*Mæld(e)*) er en d-udvidelse af mel. Af de mange enårige, som ukrudt ofte optrædende **Atriplex**- og **Chenopodium**-arter er hvidmelet gåsefod den almindeligste og som navnet antyder tydeligt melet. Men tilfældigvis er det **Atriplex**-arterne der er blevet bæret med det ganske godt beskrivende navn, skønt de på strandbredder, ofte i tangdynger voksende A-arter, strandmælde og spydbladet mælde samt haveukrudtet svinemælde ikke er påfaldende meledede; dette gælder også haveplanten havemælde, der ofte dyrkes i en rødbladet form, nærmest som prydblade, mens den grønne hovedform er en gammel »spinat«-plante. Også botanikernes spinater **Spinacia** og **Tetragonia**, nyzeelandsk spinat er godt forsynet med blærehår og virker derfor (på hver sin måde) meledede. Men det er sent indførte planter; spinat kom først i 1500-tallet til Danmark, og nyzeelandsk spinat kort før 1800. På det tidspunkt havde botanikerne vilkårligt placeret *mælde* på **Atriplex**-arterne.

Benved er et problemløst navn, for så vidt navnets betydning 'plante med (næsten) benhårdt ved' er ligetil. Det er som så mange andre navne oprindeligt et fællesnavn her for en række nordiske vedplanter med hårdt ved, bl. a. liguster, som ganske vist er en (ret sent) indført plante, videre vor benved, **Euonymus (europaeus)**, kristtorn, **Ilex aquifolium**, rød kornel, **Cornus sanguinea**, et par gedeblad-arter, **Lonicera periclymenum** og især **xylosteum** samt kvalkved, **Viburnum opulus**. Næsten alle er almindelige, i det mindste i Ø-Jylland og på øerne, dog er kristtorn oprindeligt ikke vildt forekommende på øerne ÷ Æbelø. Det hårde ved har fundet særlig anvendelse i lange tider fx til spindler og tandhjul bl. a. i ure. På tysk hedder vor benved af den grund *spindelbaum* (og herfra har vi fået *spindelbom* (1598 Bartschær) og *spindeltræ*), mens dunet gedeblad hedder *beinholz* ganske ligesom **Ligustrum vulgare**. *Benved*-betegnelserne synes at kunne følges længst tilbage i tiden, når de er knyttet til netop de tre sidstnævnte buskarter. Lægebogsforfatteren Chr. Pedersen skriver i 1534 om »Benwede træ«; og det må være træ fra én af de tre, snarest **Euonymus** og/eller **dunet**

gedeblad, hvorimod vi ikke med sikkerhed ved om liguster var her i landet på den tid, skønt det er sandsynligt. Arts-epitetet til dunet gedeblad nemlig *xylosteum* er efter alt at dømme et konstrueret navn, en lærd oversættelse af det folkelige *benved*; det kan ikke findes, selv i meget store græske leksika, og det findes ikke hos botanikkens patres i 1500-tallet. Det ældste foreløbigt fundne belæg er svenskeren Franckenius, der i sin *Speculum Botanicum* 1638 nævner *Xylosteum* som navn til dunet gedeblad; på svensk hedder den nu try. Linné optog, vel med Franckenius som kilde, det græske, konstruerede ord som artsnavn til dunet gedeblad, mens han i sin *Skånska Resa* og senere bruger *benved* om **Euonymus** og *hårdved* om **L. xylosteum**. Men hos Franckenius var »benved« åbenbart (først og fremmest) dunet gedeblad.

Den første sikre danske kilde til *benved* brugt om **Euonymus** er Peder Kylling (1688), og med ham og Linné som forbilleder har vi her i Danmark noget vilkårligt fæstet dette navn på **Euonymus**.

Hønsetarm er et gennem floraerne almindeligt udbredt navn, der her i landet næppe er helt folkeligt, i hvert fald hvad sidsteleddet angår, men synes påvirket af ty. *hühnerdarm*; så er *hønsegræs* bedre hjemlet som ægte navn. Derfor kan *hønsetarm* være interessant nok og tilmed let at tolke, idet navnet skyldes den klart erkendelige, ret seje centralcylinder i de lovlig spinkle stængler hos en række **Cerastium**-(hønsetarm-) arter, samt især **Stellaria media**, almindeligvis kaldt *fuglegræs*, sjældnere *fuglegræsfladstjerne*.

Ligheden med en voksen hønes tarm er måske ikke just påfaldende, og førsteleddet har nok også snarere nedsættende betydning. Det oprindelige navn *hønsegræs* har nok nærmest betydet: 'for højere husdyr dårligt græs'.

Hønsetarm er altså et ret gammelt fællesnavn; men slægtskabet mellem de forskellige arter, der går under det navn, er meget nært, modsat forholdet hos de fleste foran nævnte planter (÷ **Atriplex** – **Chenopodium**).

Skræppe er ikke noget nemt tolkeligt navn; vi kender det helt fra Harpestrengs dage, idet han og en række andre middelalderlige lægebogsforfattere nævner det, ligesom det er udbredt i dele af Sverige i formerne *skräp*, *skrappa* og *skrâp*, men er sjældnere i Norge. Den svenske form *skrâp* og de danske dialektale navne *skruppenælde* og *skræppenælde* om kardebolle kan formodentlig bidrage til en acceptabel tydning, der går ud på at der i navnene antydes en vis foragt for de grove storbladede urter, det drejer sig om: 1) burre i bladstadiet, 2) hestehov, incl. følfod og 3) vor skræppe, nemlig de storbladede **Rumex**-arter, hvoraf flere vokser på affaldspladser. Andre grove urter er jævnlige blevet kaldt *skruburter* eller bare *skrub* med tydeligt foragtelig undertone. De svenske ord *skrâp* (med langt ä) og *skravel* betyder 'affald' og kan formodentlig sættes i slægtskabsforhold til de nævnte plantenaavne.

Da hestehov er en i middelalderen efter Harpestrengs tid indført lægeplante, er det næppe den plante der først har fået navnet; meget snarere er det burre, til hvilken der er knyttet den gamle folketro at bladene, ophængt på huset kunne (kan) afværge lynnedslag. *Tordenskræppe*, som nu er gledet over på hestehov, antyder denne gamle folkelige forestilling. Gennem to af H. C. Andersens eventyr, Den grimme ælling og Den lykkelige familie er *skræppe*-navnet blevet almindeligt kendt i forbindelse med rød hestehov (også kaldt pestilensurt). Til gengæld forstår lægebogsforfatterne og både ældre tiders og moderne botanikere ved »skrepp« **Rumex**-arter (÷syre og rødknæ).

Men folkesprogets *skræppe* er som anført burre (**Arctium**), når den træffes i førsteårsstadiet, altså (kun) med store blade, sjældnere også med blomster eller frugter (burrer).

Blåmunke er som folkeligt navn til vildtvoksende planter spredt forekommende i størstedelen af Danmark, men det kendes også brugt om enkelte tidligt indførte haveplanter, således stormhat (**Aconitum napellus**, venusvogn), som også er blevet kaldt *blå munkehætte*. Og i denne form er navnet

Euonymus latifolius, Bredbladet Benved, EllenReimann 1892

meget ligetil, idet det store hvælvede øvre blosterblad ligner en munkekutte og er blå; ved afsnupning er det blevet til *blåmunke* og er altså et helt andet navn end navnet til dem, vi skal beskæftige os med i det følgende.

En anden haveplante, nemlig perlehyacint, *Muscari*, især *M. botryoides* benævnes også undertiden *blåmunke*, ligesom en lille række ganske almindelige danske planter med en (blå) tæt, rundagtig til affladet blomsterstand, især kornblomst, *Centaurea cyanus*, blåhat, *Knautia arvensis*, djævelsbid, *Succisa pratensis* og ganske særlig floraernes blåmunke, Ja-

Lilium tigrinum, Tigerlilje, Ingrid Lange 1894

sione montana. Perlehyacint har også en meget tæt (blå) blomsterstand, nærmest kegleformet til cylindrisk, men ligesom de andre med et slankt, bladløst (til bladfattigt) blomsterskaft. Dette sidste i forbindelse med det tætte hoved i spidsen gør at børn fristes til at lege med de afplukkede blomster, fx den leg der hedder »slå kæmper«. Hertil er også tit brugt engelskgræs, *Armeria maritima*, der iøvrigt også er blevet kaldt både *blåmunke* og *munke* og *fåreleger* samt *kæmper*, *krigskarl* og *huggeleger*. De sidste navne viser meget tydeligt at de afplukkede blomster er brugt som små slagkøller i den samme leg, hvori det gælder om at slå modpartens små slagkøller i stykker uden at ens egne mister alle hovederne.

En *munk* er en nu meget sjælden betegnelse for en halvsvær hammer, klaphammer eller en lille forhammer. Det er åbenbart dette udtryk *munk*, der går igen i plantenavnene *munke*, *blåmunke*, *strandmunke*, *bakkemunke* o.fl., idet flertalsformen af redskabsbetegnelsen *munk* er blevet opfattet som et plantenavn i ental; *munk* er et gammelt arveord, der også kan betegne en klippe- (ler-)formation og har intet med låneordet *munk(e-broder)* at gøre. Der kan ikke være tvivl om at *blåmunke* oprindeligt er et fællesnavn for de små blåblomstrede urter med et hovede på et mere eller mindre bladløst skaft, som man legede med; og af disse er vilkårligt netop **Jasione** valgt til at være den der i floraerne nu kaldes *blåmunke*.

Bonderose er et ret almindeligt udbredt navn, bedst kendt i forbindelse med *Paeonia officinalis*. Denne gammelkendte staude har optrådt i danske haver siden middelalderen, i hvert fald fra 1400-tallet, vist altid i fyldt form; også idag ser man kun blomster med stærkt overtallige kronblade; hos sorten 'Anemoniflora' dog med kun 8-10-12 store kronblade og talrige kortere, dannet af støvdragere, ligesom de hos andre *bonderose*-sorter oftest særdeles talrige store kronblade er omdannede støvdragere. Planten har været kaldt *pæon*, *peon*, *pion*, *pian*, *piån*, *peone* osv fra den blev indført til idag, selvom nogle af navneformerne er uddøde. Vi ved med sikkerhed, at den først fra 1835 også er blevet kaldt *bonderose*; det har fundet vej til fag- og anden litteratur og er dermed blevet kendt over hele landet i dette århundrede.

Men en helt anden plante, nemlig stokrosen, *Althaea* (nu *Alcea*) *rosea*, som først er kommet til landet efter middelalderens afslutning, har heddet *bonderose* før *pæonen* blev bæret med dette navn, nemlig (kort) før 1645, da navnet nævnes i vor første apotekertakst. Det synes også at have fået en vis udbredelse i tale- og litteratursproget; i hvert fald nævnes det i Mads Hansens *Marken er mejet*, hvor der står: Vi har georginer og *bonderoser* nok. Det kan kun være *stokrose* der menes med *bonderose*, for *pæon* er forlængst afblomstret, når kornet høstes. Hvorfor navnet er gledet fra *stokrose* over på *pæon*, er det næppe muligt at sige med sikkerhed, muligvis fortrængt af det karakteristiske *stokrose*; men fortrængningen er sket uden nogen form for logik.

Pil har lige siden Harpestrengs dage og muligvis endnu længere tilbage i tiden i det meste af Skandinavien været brugt om de *Salix*-arter der giver lange, kraftige årsskud, og det gælder alle dem der bliver til (store og små) træer, også nogle af dem som botanikerne vil kalde vier og vidiepile. De har i stor udstrækning været brugt til gærdsel. Skuddene blev skåret i 2.-3. år, især fra en stub eller stynet træ og blev brugt til gærder, idet de flettedes mellem lodrette ret spinkle hegnspæle, så der dannedes et tæt (lavt) hegn. Det kan man se afbildet på kalkmalerier. Men de ranke, rette skud kunne allerede som enårige bruges til fremstilling af buepile efter at være forsynet med en pilespids. Plantenavnet *pil* er altså dannet af den indlånte betegnelse på våbnet *pil* (af lat. *pilum*).

Hvidpilen var sikkert blandt de omkring år 1600 indførte pile-arter, der blev brugt til (drenges?) pilefremstilling. Omtrent samtidig eller snarere et halvt hundrede år før kom sortpoppel til landet (Herlufsholm?) og noget senere nogle af de nu almindelige poppel-arter, gråpoppel og især kanadisk poppel (bedre landevejspoppel), som plantedes i stor stil langs markskel og landeveje, hvor nogen af dem står endnu, stadig i stynet tilstand med det karakteristiske udseende. Hvidpil og kanadisk poppel udgjorde hovedbestanden af vore på Fyn, Sydsjælland og sydhavsøerne landskabsprægende stynede »pile«.

For det var dette sidste slægtsnavn, der blev den gældende betegnelse for gærdselsstævnede træer i landskabet, og efterhånden også for de ubeskårne træer.

Herlufsholms berømte ca. 300 år gamle sortpoppel, der faldt i 1954, kaldtes som bekendt Storepil. *Poppel* er jo et betydeligt senere indlånt ord (< lat. *populus*) og nåede aldrig rigtig ud i befolkningen. Formodentlig af den grund blev det det ældre og bedre indarbejdede navn *pil* der brugtes som fællesbetegnelse. Botanikernes valg skyldes i dette tilfælde altså ikke (udelukkende) vilkårlighed.

Kabbeleje hedder på jysk *kabbeleg(e)*; det har i sin tid været fællesnavn for *Caltha* og *Trollius*, engblomme; den sidste betegnede ofte *lukket kabbeleje*, *lukt-* eller *lut-kaveleger*, *kabelukt* olgn. Ved denne hentydning til engblommens hvælvede og »sammenlukkede« blosterblade kunne man holde den adskilt fra den »åbne« kabbeleje. Dette navns sidste led har i mange sammensatte navne blot betydningen 'blomst', men oprindeligt har det betydet 'kæmper', blomst hvormed man »slår kæmper«, jf *fåreleger* om *Armeria*, som også hedder *krigskarl* og *huggeleger*, se ovenfor under *Blåmunke*.

Kabbe- hentyder til den tætte samling af småfrugter, der så længe de endnu er grønne og friske er ret tunge og på enden af et passende langt skaft godt kan tænkes brugt til legen »slå kæmper«, ligesom i udpræget grad samlingen af yngeløg hos visse *Allium*-arter (løg) har været brugt til at lege med. Engblomme har den rankeste blomsterstilk med få og små blade,

og er nok den bedst egnede af de to gule ranunculaceer. Men det er blevet **Caltha** der af botanikere har fået tillagt navnet *kabbeleje* i vore floraer.

Kongelig botaniker Peder Kylling har dette navn om begge arter (under **Caltha** i formen *kabeleg*), ligesom navnet *engblomme* hos Kylling er anført under dem begge. Det er ligeledes meget svært at afgøre, hvorvidt ældre forfatteres *kabbeleje* er den ene eller anden eller dem begge. I Ordbog over Danmarks Plantenavne er det blevet henført til **Caltha**, uden at der af disse gamle kilders tekst egentlig kan sluttes noget helt sikkert om artstilhørigheden, se fx Henrik Smids Urtegaard 1546, genoptryk fra 1599 s. 25^v.

Narcissus pseudonarcissus v. bicolor, Påskelilje, Ingrid Lange 1893

Syrén er ofte tidligere blevet skrevet syrene og endnu tidligere syringe. Både navn og plante eller snarere begge planter, for det drejer sig både om *Syringa vulgaris*, almindelig syrén og om pibeved eller uægte jasmin, *Philadelphus coronarius*, er formodentlig kommet til Danmark fra Tyskland først i 1600-tallet. Vor ældste kilde Simon Paulli afbilder og skriver 1648 om to forskellige syringer; *hvid syringe* er tydeligvis *Philadelphus*, og *blå syringe* er vor syrén. Det latinske *syringa* stammer som så mange andre plantenaavne fra græsk, idet græsk *sýringx* betyder et '(tyndt) rør', en 'pibe',

Iris germanica 'Atroviolacea', Haveiris, Ludevica Paulsen 1892

evt en hyrde- eller panfløjte (med flere parallelt stillede rør i aftagende længde). Veddet er hos de to pågældende planter, der har leveret råmaterialet til piberne, meget fast og hårdt, marven ret vid og let at fjerne, evt sammen med noget af det indre ved, så røret får en passende vidde.

Navnet *pibeved* til **Philadelphus** angiver klart den brug, man har gjort af grenene. Det er hverken folkeligt eller gammelt (1808 Hornemann, der har det fra tyskeren Schrank 1789 »Pfeifenstrauch«), men en fri oversættelse af *syringa*, ligesom *rørtræ* (1769 von Aphelen VII 595); sidst anførte værk er en oversættelse fra fransk, i hvilket sprog der netop til **Philadelphus** findes en række af *syringa* opståede navne, *serynga*, *seringa*, *siringa*, *seringat*, *seringat odorant* osv. Til gengæld er tilsvarende navneformer til **Syringa vulgaris** på tysk endnu talrigere: *sirene*, *syrene*, *syrenie*, *syringe*, *syringbaum*, *syringstrauch* osv, ligesom vi på dansk ikke er i tvivl om at alle former af *syrén*-navnet (*syringe*, *syrín*, *sirén*, *sirene*, *seringtræ*, *sarin*, *severin* osv) bruges om **Syringa**-slægten. Plinius den Ældre, der omkom under Vesuvs udbrud i år 79, omtaler i sit store naturhistoriske værk (16, 36, 66) en plante der kan bruges til fremstilling af rørpiber, men det er tvivlsomt, hvilken plante; og om *syrén* og/ell *pibeved* overhovedet fandtes i Italien på Plinius' tid vides ikke. Mulighederne står *fifty/fifty*.

Af de to syringer fik **Philadelphus** tildelt dette nykonstruerede græske slægtsnavn i 1737 af Carl von Linné, mens **Syringa**, som var blevet almindelig i haver og hegn, af samme botaniker fik knæsat dette gammelkendte navn. Det fik afgørende betydning for det danske navnevalg.

Bortset fra *pil*, *syrén* og sidsteleddet i *bonderose* er de ovenfor behandlede plantenaavne alle meget gamle arveord eller højst hentet fra et naboland (som *mandstro* nok er). På de nærmest følgende sider skal nogle af vore ret talrige fra tysk og især græsk og latin indlånte plantenaavne, som er blevet almeneje, omtales. De fleste er blevet så grundigt indarbejdet i dansk og de øvrige nórdiske sprog, at man knap mere skænker det en tanke at fx *lilje*, *nellike*, *rose*, *viol* og mange andre er fremmedord; så fornemmer man snarere den fremmede oprindelse i navne som *ambra*, *cypres*, *salvie*, *portulak*, *selleri*, *anis*, *matrem*, *skabiose*, *solsikke* osv.

Lad os se på nogle af dem. Grundbetydningen i *lilje* (af lat. *lilium*, dette af gr. *leírion*) er dunkel, muligvis ligger der et ord med betydningen hvid til grund, evt med henblik på blomsterfarven hos fx *madonnalilje* (= hvid lilje); usikkert. I dansk dialekt er ordet, muligvis under indflydelse fra et andet plantenaavn, nemlig *nellike*, undertiden blevet ændret til *nilje*. Også i denne form kan *lilje* bruges i betydningen 'blomst' (af ikke nærmere angivet art). *Blålilje* kan således være *akeleje*, vel den almindelige blåblomstrede; *sønderjysk lilje* kan være **Cosmos bipinnatus** (stolt kavalier) osv. Men ellers har ordet foruden til alle **Lilium**-arter været knyttet til en lang række planteslægter (-arter) til tretalsplanterne (= de enkimbladede), når de

ellers har smukke, iøjnefaldende blomster. Der kan nævnes påske- og pinselilje (*Narcissus*-arter), dorthealilje (*Leucojum vernum*, sjældent *Galanthus nivalis*), meksikansk lilje og belladonnalilje (begge *Amaryllis belladonna*, daglilje (*Hemerocallis*-arter), sværdlilje (*Iris pseudacorus*), Nilens lilje (stuekalla), liljekonval og mange andre.

At trænge til bunds i problemet om hvilken botanisk planteslægt, der er den oprindelige lilje er en vanskelig opgave, selv om man ta'r biblens mange lilje-navne til hjælp. Det er blevet hævdet at hyacinten snarere end madonnalilje er det gamle Palæstinas »lilje«. Liljekonval, der også er foreslået, kan udelukkes, da *Convallaria majalis* ikke vokser der; og oversættelsen *lily of the valleys* fører således på vildspor. I det hele taget vil oversættelser fra selv nok så gamle kilder ikke kunne tages til hjælp, da oversætteren hverken har kunnet støtte sig til beskrivelser eller afbildninger i kilderne, men nærmest har måttet gætte. Derimod vil visse heraldiske figurer, der i det mindste kan ligne blomster og som tidligt har fået heftet betegnelser på sig, snarere kunne hjælpe:

Den franske lilje må efter de dels udadbøjede dels oprette bløsterblade at dømme være en *Iris*-blomst; herom er vist alle der sysler med problemet enige. Den tilsvarende betegnelse *fleur de lis* dukker meget tidligt op i heraldikkens eksistens, og våbenet selv kendes i hvert fald i fransk heraldik (det franske kongevåben) siden 1179. Senere blev symbolet udbredt over det meste af Europa og brugt på talrige sigiller og våbenmærker. Her har vi altså måske et bevis på at den ældste »lilje« var en *Iris*. Hvorvidt de ældste danske forekomster af navnet »lilje« i danske boglige kilder er *Lilium* eller *Iris* er nok ikke helt let at afgøre sikkert. Noget tyder dog på at Harpestreng (ca. 1300) har ment *Lilium*, idet han skriver om det »hoved der er på liljeroden«; med hoved mener han formodentlig løg; og de dengang kendte *Iris*-arter havde hverken løg eller knold i jorden. Der er altså virkelig gammel tradition for at kalde *Lilium* for lilje; men formodentlig var det *Iris* der et par århundreder før Harpestreng blev kaldt lilje ∅: det tilsvarende franske navn.

Viol er i dialekt og til dels også i rigssprog et flertydigt navn, særlig i formen *fiol(e)* og den sjældne variant *filit* (flt. *filitter*), der synes fransk-engelsk påvirket. I gammel litteratur træffer vi oftest former med *f*, hvilket bekræfter at vi har fået navnet fra tysk, takket være *vau'et*, der på dansk skrives og udtales *f*; tysk på sin side har det fra latinsk *viola*, der atter går tilbage til (er en diminutiv-form til) en oldgræsk form (*v*)*ion*. Allerede på Homers og Sapphos tid skelnede man mellem en (sort)blå *viol*, en hvid *viol* og en *brungul viol*, nemlig henholdsvis martsviol, levkøj og gyldenlak. Og endelig den dag idag, op mod 2600 år senere, skelner vi her i Danmark mellem 1) de små blå violer, hvoraf den duftende *V. odorata* er den kulturhistorisk vigtigste, 2) hvid viol som er levkøj, *Matthiola* og 3) brun

eller gul eller rød viol, gyldenlak, **Cheiranthus**. De er alle tre stærkt duftende, uden at vi desværre er i stand til at afgøre, hvorvidt det græske fællesnavn *ion* eller *vion* sigter til denne duft. Men det kan ikke udelukkes at det gør.

Til disse tre klassiske duft-violer er kommet et sæt andre »viol« i dansk (dialektal) navnepraksis, dels nogle flere duftende dyrkede eller vilde planter, nemlig *matronal-fiol*, aftenstjerne, **Hesperis matronalis**; *måneviol*, *-fiol*, judaspenge, **Lunaria annua**; *koralfiol*, tandrod, **Dentaria bulbifera** og

Scilla sibirica, Russisk skilla, Joachim Fr. Schouw?

endelig natviol, gøgelilje, **Platanthera**, dels nogle andre, hos hvilke en vis lighed med martsviol især i blomsterfarve og/eller -stilling, tildels også bladform og -stilling er grunden til navnefællesskabet: *Alpeviol* (**Cyclamen**) dufter ikke og er heller ikke blå, men blomsterne er nikkende som hos viol, og bladene er nærmest nyreformede og står i roset, omtrent som hos viol, specielt martsviol.

Usambaraviol, også kaldet *afrikansk viol* og (misvisende) *indisk viol* er **Saintpaulia ionantha**, der som bekendt er blevet meget udbredt som

Colchicum autumnale, Tidløs, Johanne Lange 1900

stueplante; den har oftest blå (nikkende) blomster. *Vandviol* er det samme som vandrøllike med blegrøde, udstående primulaagtige blomster, **Hottonia**. *Fiolenblå* er **Scilla** med blå, oftest nikkende blomster.

Selvom vi nu vælger at se bort fra navnene til de forskellige til dels nyere planter, navne som nok kun er udtryk for en sammenligning med gammelkendte planter, har vi dog helt fra år 6-700 før vor tidsregnings begyndelse haft tre samtidige *ion*-arter: 1) *ion mélan*, 2) *ion leukón* og 3) *ion krókeon*: 'blå viol', 'hvid viol' og 'safranfarvet (brungul) viol'. Hvilken af dem der er blevet vor viol synes til en vis grad at have beroet på en tilfældighed. Men bortset herfra er det interessant at konstatere, at vor betegnelse *levkøj* eller *leukoi* er opstået gennem lat. *leukojum* < *leukoium* fra *leuko-ion*, 'hvid viol' og *gyldenlak* er det omdannede og oversatte nedertyske *gelber lakai* < *gelbe leukoie*, 'gul hvidviol'; altså betegner begge noget sekundært i forhold til den »egentlige« primære *viol*.

Hvordan navnet **Leucojum (vernum)** er kommet til at betegne vor dorthealilje (hvidblomme) er noget uklart og passer meget dårligt ind i de ovenfor antydede udviklingskemaer. Det er blevet hævdet, at det kan skyldes martsviolens og dorthealiljens samtidige blomstring (Wittstein s. 520).

Nellike er i botaniker- og havebrugskredse kun én bestemt slægt **Dianthus**, bestående af en meget lille række i Danm. vilde arter, hvoraf kun bakkenellike er almindelig, og en længere række dyrkede arter, hvoraf havenellike, **D. caryophyllus** og væksthussnellike, **D. suffruticosus** og hybrider med denne er de bedst kendte, dertil kommer studenternellike, pudenellike, kinesernellike, fjernellike o.fl. Men *nellike* er særlig i dialekt mange andre urteagtige planter, især til nellikefamilien, som fx *tjærenellike*, *fiksernellike* o.fl., men også fjernerestående planter som *romersk* eller *indiansk nellike* om fløjlsblomst, **Tagetes**, *blånellike* og *vild nellike* om kornblomst, **Centaurea cyanus**. I de sidste tilfælde har *nellike* måske snarest fået den almene betydning 'blomst', plante med smuk blomst, ligesom undertiden rose, lilje (også i formen *nilje*, ligesom fx *blånellike* kan være et dialektalt *blånilje*, der af nedskriveren er »normaliseret« til *nellike*).

Hvornår navnet første gang er blevet brugt om **Dianthus** er uvist; Henrik Smid (1546) synes indtil videre at være den ældste, kendte kilde. Men i mange gamle kilder er det ofte svært at afgøre hvad der menes med et bestemt navn, når dette er flertydigt, og det er *nellike*.

Den oprindelige genstand for ordet *nellike* er nemlig det velkendte eksotiske krydderi, *kryddernellike*, der består af de knapt fuldt udviklede blomster af træet **Eugenia caryophyllata** til myrtefamilien. Disse ca. centimeterlange, ret faste dannelser, bestående af en lille cylindrisk-frugtknude og en oversædig dobbeltbred kuglerund og tillukket krone + firtalligt lille bæger, kan mindes om et lille, meget kort og ret tykt søm med

et kugleformet hoved, en lille nagle, på middelnedertysk *nägelke*, diminutivum af *nagel*, et 'søm'. Denne *nägelke* har vi overtaget i formen *næglike*, *neglike*, senere *nellike*. 1504 synes at være ældste år for en dansk kilde, optrykt i Nord. Tidsskr. f. Historie I s. 563. Men en tysk betegnelse for træet *Eugenia*, nemlig *nägelbaum* er nedtegnet i 1300-tallet af Konrad von Megenberg, *Das Buch der Natur* 1861. Kun takket være en vis lighed i duft mellem krydderiet og havenellikens blomst er navnet vandret fra krydderiet til vor velkendte haveplante og derefter med botanikernes hjælp til alle andre *Dianthus*-arter.

Ambra er det nu »legaliserede« navn til en dyrket *Artemisia*-art, *A. abrotanum*; dette sidst anførte ord stammer fra græsk og skal komme fra et ord der betyder enten behagelig eller guddommelig; det er i klassisk græsk i formen *abrotanon* og i latin i formen (*h*)*aprotanus* også blevet brugt om cypresurt, *Santolina chamaecyparissus*. *Ambra* synes ikke anvendt om *Artemisia abrotanum* før sidst i 1700-tallet (IDJust II 286 »Ambrabus«), men lignende former, der dog straks røber sig som omdannelser af det klassiske navn *abrotanum* kendes i dansk litteratur fra ca 1300 og fremefter; *abrut*, *abrud*, *abrød*, *ambarum*, *ambrud* osv osv.

Ambra er nemlig egentlig et helt uvedkommende navn, der på grund af tilfældig lighed med de gamle originale navneformer er trådt ind på dens plads.

I tysk kendes *amber* og *ambra* allerede i middelalderen, hvor det optoges i ty. handelssprog gennem middelalderlatin og italiensk fra arabisk; i dansk vistnok i begyndelsen af 1600-tallet (Coldings Dictionarium). Det betegner det fedtholdige, faste, grå sekret fra kaskelot- eller spermacethvalens indre. Ved dyrets død frigøres det, flyder rundt i vandet i valnødstore og meget store klumper og skylles op på stranden. Og da det lugter krydret og behageligt, har man tidligt interesseret sig for det, forhandlet det til høje priser og anvendt det i kosmetikken og medicinen. Det varede længe (fra midten af 1800-tallet) før man blev klar over ambraens animalske herkomst; før kaldte man den først en vellugtende harpiks, derefter rav, endelig et mineral beslægtet med rav.

Et incitament til at optage dette varenavn i plantenomenklaturen har formodentlig et par plantenavne været, hvori der hentydes til plantens (frøets, blomstens) desmerlugt: *Ambrablomst* dels om *Hibiscus abelmoschus*, desmerkorn (1767 von Aphelen I 103) dels om *Adoxa moschatellina*, desmerurt (VSO I 598).

Solsikke betyder 'sol-følger'; det er en fordanskning af et førlinnæisk kurvplantenavn *Solsequium*; dette sigter til at kurvene åbner og lukker sig i en 24-timers rytme og altså på en måde »følger« solen (bedre: dagens rytme med skiftende solhøjder). Ingen *Helianthus*-art åbner og lukker kurven, hverken i bestemt eller ubestemt rytme, end mindre drejer kurven

sig efter solen under dennes gang hen over himmelen, således som navnet ellers ofte forklares. En anemone retter i solskin sin krone mod solen, så længe den skinner tilstrækkelig varmt, og mange andre blomster viser tendens til det samme, ligesom formodentlig den originale **Heliotropium**, 'solvender', ikke vor Heliotrop. Hos kurvblomster er denne tendens yderst svag, nogle ta'r fast retning mod den fremherskende lyssektor, altså bort fra fx en mur eller tæt grenværk, men ingen bærer sig ad som fx anemone.

Crocus neapolitanus (*C. vernus*), Almindelig Krokus, Johannes Kragh 1893

Adskillige af dem lukker og åbner sig i solskin i en bestemt rytme, når vejret er tilstrækkelig varmt. Blandt sådanne kurvblomster er morgenfrue, *Calendula* en af dem der gør det meget udpræget; og det er da også den til hvilken *solsikke*-navnet i sin tid blev givet. Morgenfrue har været dyrket her i Danmark i hvert fald siden 1400-tallet, mens vor *solsikke* først er kommet til landet i 1600-tallet. Middelalderens og 1500-tallets *solsikke* var altså morgenfrue. Men da så *Helianthus annuus* med den meget store sollignende kurv dukkede op, fik den hurtigt, fx hos Hans Rasmussøn Block, navnet *solblomst*, der så desværre sidst i 1700-tallet fortrængtes af det gammelkendte navn *solsikke*, samtidig med at morgenfrue fik mindre betydning i haver. *Solsikke* og de næsten ensbetydende *solvrid* og *soldrejer* fik en noget ufortjent stor udbredelse, formodentlig takket være plantens store popularitet, og denne er fortsat til vore dage. Der går næppe en sommer, uden at der i dagspressen har været bragt en meddelelse om årets rekord, hvad *solsikke*-højde angår.

Tidløs er i dansk nutidig nomenklatur altid den efterårsblomstrende nøgen jomfru, *Colchicum (autumnale)*. I 15-1600-tallet var det anderledes: *Gul tidløs* (1546 Henrik Smid) er påskelilje, *Narcissus pseudonarcissus*, *tidløs* (uden artsnavn hos Chr. Pedersen 1533) er ligeledes påskelilje, *blå tidløs* (Henrik Smid) er *Scilla bifolia* og *hvid tidløs* er enten vintergæk, *Galanthus nivalis* (1622 Colding, Dictionarium) eller oftere dorthealilje, *Leucojum vernalis* (1546 Smid, 1648 Paulli). I tysk litteratur er *zeitlose* langt oftere en eller anden forårsblomst, fx *Leucojum vernalis* («tidlose», «titlote», «titlötje») end det er *Colchicum*. Særlig er krokus i tysk litteratur helt fra 1300-tallet blevet kaldt *zeitlose* eller noget tilsvarende »zydelose«, »zitlose« osv.; flest former af *zeitlose* er dog noteret for *Narcissus*-arter, ganske særlig påskelilje, nemlig 17-18 stk. og af *titlose* et lignende antal + yderligere et antal forvanskninger og omtydninger. Også enkelte hollandske navne til påskelilje kan normaliseres til *tidløs*.

Meget tyder altså på at den oprindelige *tidløs* er en forårsblomst, således at navnet snarest skal tydes 'tids(afsnit)-opløser'; når planterne kunne være så tidligt på færde, at de tilsyneladende brød gennem frossen jord og kold sne, så måtte det være den planterne iboende kraft, der fik foråret til at komme og vinteren til at vige, de kunne opløse det onde tidsafsnit, de var tid-opløserne.

Med de blåblomstrede krokus-arter, fx den efterårsblomstrende, i M1-Europa kun dyrkede safrankrokus som formidler, er det ikke svært at forstå at en forveksling med *Colchicum* er foregået, hvorved navnet efterhånden er gledet over på denne almindeligt på enge i M1-Europa udbredte *tidløs*; og dér er det blevet hængende. Her er det altså hverken middelalderens læger eller 17-1800-tallets botanikere der har manipuleret med navnene, men snarest den jævne mand eller kvinde, der har kludret lidt.

De to sidst behandlede navne *tidløs* og *solsikke* har i vore almindelige ordbøger tilsyneladende ikke voldt de helt store vanskeligheder, hvad tolkning angår, skønt navnene har været direkte fejlplaceret; og det må ifølge sagens natur være vildledende, hvilket da også fremgår af tolkningerne. Et navn helt uden sikkert tilhørsforhold er også besværligt at have med at gøre:

I det følgende skal gennemgås et par navne der formodentlig er mindst lige så gamle, idet de indirekte er »belagt« i et vestjysk sagn fra år 4-500 e.Kr., hvilket må være rekord hvad danske navne angår. For de to førstes vedkommende er det tvivlsomt, til hvilke planter de egentlig hører. Det er *hestehov*, *hanekam* og *tag*, som forekommer i Hamlet-sagnet; og det store flertal af vore sagn menes at stamme fra denne tid 4-500 e.Kr. Men de er først blevet nedskrevet kort før 1200 af Saxo. Det skete på middelalderlatin og plantenavnene kendes altså kun indirekte, uden at man har garanti for formen på dansk. Den latinske ordlyd er henholdsvis *ungula jumentii*, *crista galli* og *laquear tecti*. Direkte oversat til moderne dansk må de lyde 'trækdyrs-hov', 'hanens kam' og '(felt eller del af loft eller) tag'.

Hamlet opfører sig ifølge sagnet som en tosse for at undgå at komme til at dele skæbne med sin far, der blev myrdet af Hamlets skinsyge farbror Fenge. I et forsøg på at afsløre Hamlet sender Fenge ham ud i en stor tagrørbevokset mose sammen med en ung pige, der skal lokke sandheden ud af ham. Den unge pige er imidlertid Hamlets barndomslegekammerat og er derfor tro over for ham og røber intet. Og da Hamlet bliver taget i forhør, siger han at de har hygget sig sammen på et leje af *hestehov*, *hanekam* og dele af *tag*, ord som ikke sagde Hamlets plantenavne-ukyndige fjender noget, men bekræftede for dem at manden måtte være gal. Men Hamlet havde jo kun sagt, hvad der med rimelighed kunne være korrekt, når man tolker navnene som henholdsvis *engkabbeleje*, *engtroidurt* og *tagrør*, planter der alle stadig kan træffes i mængder i en vestjysk mose. Men denne tolkning kræver en kommentar.

Trækdyrs-hov kan gengives *hestehov*, som er et velkendt plantenavn; men vor røde *hestehov* var ikke indført i landet dengang og vokser ikke i moser, lige så lidt som de sjældne østjyske og østdanske vilde *hestehov*-arter. I det danske navneværk finder vi desværre ingen hjælp; vi skal til diverse udlande, især Norge og Sverige for at finde løsningen. På Norges vestland, hvor følfod, *Tussilago farfara*, som måske kunne komme på tale, er sjælden, træffes en fylde af navne, der kan oversættes *hestehov*: *roshov*, *russehov*, *ryskjehov*, *hovgræs*, *hovblom*, *hestehov*, *hestahovsoleie*; og i Vestmannland og Dalsland i Sverige finder vi et navn med betydningen 'følfod', nemlig *fål(s)ungefötter* i flere variationer. De gælder alle *engkabbeleje*, *Caltha palustris*, og den træffes i og ved tagrørskove og passer godt i Hamlet-selskabet. Men desværre kendes ingen danske belæg på *hestehov*-

følfod som et *Caltha*-navn. Følfod er som antydnet en svag mulighed, men planten fandtes næppe i Vestjylland dengang, for det var længe før mergelgravenes og svenskharvens tid, to faktorer der først kom til at betyde noget for følfods udbredelse i landet i helt ny tid.

Men det er da interessant at konstatere, hvad allerede sprogmanden Marius Kristensen gjorde i 1911, at kabbeleje formodentlig har heddet *hestehov* eller noget lignende, og at Hamlet-sagnet i så tilfælde er det eneste sandsynlighedsbevis derpå. For fuldstændigheds skyld bør tilføjes at navnet *hestehov* må sigte til blodmidsets lighed med aftrykket af en hests eller et føls hov i blød jord eller et tyndt lag sne, hvad enten det drejer sig om kabbeleje, følfod eller *hestehov*; men denne sidste fik først dette navn i 1793 (E. Viborg) som lån fra følfod.

Crista galli, *hanekam* som navn til en dansk plante kan gælde flere, men ihvertfald ikke haveplanten *Celosia cristata*, som desværre anført i vor grundigste, meget statelige Saxo-udgave og kommentar ved Det danske Sprog- og Litteraturselskab 1931-37. Fra botanisk hold er det måske rimeligt at foreslå skjalden, idet en af arterne hedder (*Rhinathus*) *crista galli*; den er imidlertid gulblomstret og vokser ikke så fugtigt som kabbeleje; det er meget snarere i overensstemmelse med det gamle førlinnæiske navn *Crista galli altera* den ranke røde engtroldurt, *Pedicularis palustris*; jf også de litterære kilder Moth ms fra ca 1700 og von Aphelen III 1768 s 306.

Laquear tecti opfattes sædvanligvis som en fast forbindelse med betydningen 'tagrør', svarende til at *crista galli* er plantenavnet 'hanekam'. I Blatts kommentar til den ovenfor nævnte Saxo-udgave står der imidlertid om *laquear alene*, at det det pågældende sted »in nomine floris« ɔ: i et plantenavn hos Saxo må oversættes 'tagrør'. Denne temmelig alvorlige misforståelse må korrigeres derhen, at det naturligvis er *tectum*, der betyder tag = *Phragmites communis*, tagrør; og *laquear*, der står i ablativ flertal (lokativisk ablativ) 'på felter' (af tagrør), se nedenfor, hører altså ikke med som en del af plantenavnet, sådan som i *crista galli* (der iøvrigt står i lokativisk genitiv: *cristae galli*, 'på hanekam'. Men hvorfor er *laquear* så kommet med og hvad betegner det?

Sædvanligvis kan det oversættes 'felt i et tavlet loft', men da der her tydeligvis er tale om et tag eller noget der betegnes tag, kan der ikke godt være andre muligheder end oversættelsen 'felt' eller 'del' eller snarest 'neg', idet hvert enkelt neg indgår i det færdige stråtag som en del eller et felt.

Forudsætter man at dette er acceptabelt, kan man se for sig hele sceneriet med den unge pige og Hamlet, der skjult i rørskoven griber et par neg af strå, høstet om vinteren og stillet i pyramide til tørring i majsolen, breder dem ud på en lille åben og halvtør plet, hvor der har vokset engkabbeleje i massevis, og hvor troldurter har kunnet ses stikke deres røde hanekamme frem mellem stråene, og lægger sig på dem.

Skønt Saxo selv mærkelig nok havde misforstået et vigtigt træk i beretningen, nemlig at det er moseplanter, Hamlet taler om, idet Saxo skriver at Hamlet, for ikke at skulle lyve, havde medbragt disse tre »ting« til moseturen, så synes beretningen om de planter og plantedele, de to unge lå på, nu klarlagt i detaljer.

Men hvad de foretog sig på strålejet, har Saxo, skønt han var munk, bestemt ikke misforstået; det fremgår med al mulig klarhed af hans ordvalg.

Bortset fra Saxos plantenavn *tectum*, 'tag', der er let tolkeligt, har både forledet *laquear* og hans to andre navne voldt store kvaler for forskerne i mange år, ligesom alle de andre ovenfor omtalte plantenavne har skabt visse problemer.

En sammenstilling af alle de nordiske, gerne også de andre europæiske plantenavne, som det har været muligt at samle fra både folkesprog og litterære (rigssprogs-) kilder er næsten en forudsætning for at kunne løse blot nogle af de mange gåder i vore plantenavne. I hvert fald lader problemerne sig ikke løse alene ud fra de få navneformer man finder i moderne floraer og praktiske navnelister, hvor der ifølge sagens natur er lagt vægt på at navnene skal være mere et redskab i omgangen med og omtalen af planterne end et sprogligt og kulturhistorisk studieobjekt.

Under lægers og botanikers arbejde med at skabe et sådant praktisk brugbart redskab og ved tilfældigheders spil er det, som vist ovenfor, ganske vist af og til gået ud over de originale plantenavnes rette tilhørsforhold, omend udtrykket »løgn og latin« naturligtvis er let overdrevet.

Men vi har i Danmark undgået rene kunstord (som svenskernes forgæves forsøg med »rym« dannet af *Erysimum*, »byll« af *Bupleurum*, »buna« af *Bunias*, »salsel« af *Salsola* osv) der ville have krævet en længere tilvæningstid end praktisk gennemførligt. Så gik Erik Viborgs nyskabelser *fladstjerne*, *hulsvøb*, *støvbold* osv mere smertefrit ind i sproget, ligesom vi nok skal være glade og taknemmelige for navne som *nellike* og *ambra*, skønt de egentlig betegner henholdsvis et tropisk krydderi og et naturprodukt fra hvalens indvolde.